

آیا اتاق پایاپای وارد عرصه الکترونیکی خواهد شد؟

اعظم هوشمند

اشاره

کسانی که سال‌ها با اتاق پایاپای اسناد بانکی در ارتباطند، اعتقاد دارند که تکنولوژی روز و استفاده از آن در اتاق پایاپای اسناد بانکی و همچنین در سیستم بانکی، هنوز به جایی نرسیده است، و اظهارامیدواری می‌کنند که شاید بحث‌های اخیر و ازدیاد مصرف واژه‌های نوین، بتواند بالاخره کارگر افتد و ما هم به جرگه کشورهای توسعه‌یافته بپیوندیم.

یکی از کارکنان سیستم بانکی از MICR به عنوان شناسنامه اوراق بهادار در سطح شبکه گسترده بانکی کشور یاد می‌کند و می‌افزاید: یکی از مسایل مهم امروزی در شبکه بانکی، استفاده از تکنولوژی روز است که به تناسب شرایط مدیریتی و فرهنگی و اجتماعی، کمابیش از آن بهره‌مند شده‌ایم، اما از هر قسمتی از این فناوری‌ها تنها بخشی را در اختیار گرفته‌ایم و به تناسب سلیقه و درک خود، از آن بهره‌برداری کرده‌ایم. وی معتقد است: بانک مرکزی هم در این راستا الگو یا استاندارد پذیرفته‌شده و جامعی را در اختیار سیستم بانکی قرار نداده است و در نتیجه، بانک‌ها در زمینه تجهیز سیستم بانکی خود دست به اقدامات مختلف و زیادی زده‌اند که گاهی اوقات در تناقض یا به موازات یکدیگر بوده و هزینه‌های سنگینی هم صرف شده است.

یکی دیگر از کارشناسان بانکی در اتاق پایاپای

اظهار می‌دارد: برای استقرار سیستم یکپارچه، باید همه بانک‌ها با هم هماهنگ باشند و چنانچه بانک مرکزی این جایگاه را ایجاد کند و مسوولیت مهم ایجاد هماهنگی را برعهده بگیرد، همه بانک‌ها خود را ملزم به اطاعت و رعایت از مقررات و مصوبات متولی می‌دانند و در نتیجه، راه موردنظر برای رسیدن به هدف متعالی، طبق اصول پذیرفته‌شده در سیستم بانکی پیش خواهد رفت.

بخشی از این مجموعه نیازمند به آب تازه و هوای تازه هم اتاق پایاپای اسناد بانکی است، اتاقی که در هر روز صدها هزار برگ ایران‌چک و چک‌های بین‌بانکی و عادی را - با روش‌های مندرس و مهجور - بین بانک‌های دولتی و خصوصی مبادله می‌کند و انصافاً مانند قلب پنبه، اما سالخورده‌ای است که بیش از اندام‌های دیگر محتاج نوآوری و تجدیدحیات است و بدون تردید، به‌کارگیری ابزارها و روش‌های نوین در این بخش از سیستم بانکی، به خوبی می‌تواند فرایند مبادلات و پایاپای‌کردن اسناد بانکی را متحول سازد و از این طریق، سرعت، دقت و ایمنی را به سراسر سیستم بانکی منتشر کند.

اتاق پایاپای در اتاق انتظار!

خود را به خیابان فردوسی می‌رسانم و مشتاقم که اتاق پایاپای اسناد بانکی را از نزدیک ببینم. نبش خیابان کوشک، ساختمان قدیمی و مقاومی در مقابل چشمم قرار دارد. وارد ساختمان می‌شوم و در اولین لحظه ورود، کیف‌های خاصی که در محل ورودی ساختمان چیده شده‌اند، توجهم را جلب می‌کنند. لابد در آغاز هزاره سوم در عصر اطلاعات، اسناد بانکی کشورمان را به جای این که در گونی بریزند، با این کیف‌ها حمل‌ونقل می‌کنند!

بی‌گفت‌وشنود از پله‌ها بالا می‌روم و وارد طبقه اول می‌شوم: اتاق مدیرعامل. با استقبال شایسته مسوول دفتر، به اتاق مدیریت راهنمایی می‌شوم. این اتاق هویت ایرانی خود را با گل و بوته‌های یک قالی دستباف به‌اثبات می‌رساند و برخورد خوشایند مدیرعامل هم جلوه دیگری است از ادب سنتی ایرانی، اما دریغ از نشانه‌های چشمگیر مدرنیسم و فرآورده‌های علمی دنیای امروز.

اتاق پایاپای اسناد بانکی، مکانی است که همه بانک‌ها در آن عضو هستند و هر روز نمایندگان خود را برای مبادله اسناد بانکی به آنجا اعزام می‌کنند.

اتاق پایاپای در حال حاضر بیش از ۲۰۰ شعبه در سرتاسر کشور دارد.

آقای جمالی، مدیرعامل اتاق پایاپای اسناد بانکی درباره پیشینه و گستردگی فعلی این اتاق می‌گوید: اتاق پایاپای اسناد بانکی در شهریور ۱۳۴۷ با عضویت ۱۵ بانک فعال دولتی و خصوصی به عنوان موسسه‌ای مستقل و غیرانتفاعی و در جهت ارائه خدمات بانکی و مبادلات اسناد و چک‌های بین‌بانکی تاسیس شد و هم‌اکنون نیز با بیش از ۲۰۰ شعبه در سرتاسر کشور به مبادله اسناد بانکی (ایران‌چک و چک - کلر) می‌پردازد.

مدیرعامل اتاق سپس پیرامون نوع فعالیت اتاق می‌گوید: اتاق پایاپای اسناد بانکی کشور هم‌اکنون نظارت مستقیم بر مبادلات اسناد بانکی، به‌ویژه ایران‌چک و چک‌های عادی را به عهده دارد و هرگونه آمار - اعم از آمار تعداد و مبالغ اسناد و چک‌ها - به صورت دوره‌های مختلف زمانی (از یک ماهه تا یکساله) جهت ارائه به سازمان‌های مختلف و

توجه به اهمیت و لزوم مبادلات همزمان این چک‌ها و سرعت عمل و دقت در مسیر رفت و برگشت چک‌ها از زمان خرید تا وصول مبلغ - چه در تهران و چه در شهرستان‌ها و حتی شهرهای کوچک در حال پیشرفت - فعالیت یک مرکز مبادلاتی قوی و کارآمد کاملاً غیرقابل‌اجتناب است و بر این اساس، شاهد ازدیاد شعب این اتاق در سرتاسر کشور هستیم.

آقای جمالی سپس یادآوری می‌کند که کلیه امور نظارتی و آماری، رفع اختلافات بین بانک‌ها، تعیین توازن‌های مبادله و تعیین وضعیت بدهکاری یا بستانکاری بانک‌ها، از جمله فعالیت‌هایی است که توسط متصدیان اتاق پایاپای انجام می‌پذیرد.

مدیرعامل اتاق پیرامون مکانیزاسیون این مرکز نیز می‌گوید: از جمله تغییرات مثبت و اثرگذار انجام‌شده در یکساله اخیر، تجهیز بخش‌های مختلف این مرکز به شبکه رایانه‌ای و به‌کارگیری نرم‌افزارهای ویژه انجام عملیات مبادله، حسابداری، مالی و دفتری می‌باشد. انجام عملیات مبادلاتی توسط این نرم‌افزارها، نه تنها باعث پیشرفت در امور اتاق پایاپای اسناد بانکی در تمام زمینه‌های کاربردی آن است، بلکه باعث بالا رفتن سرعت و دقت در انجام این عملیات نیز گردیده است.

وی ادامه می‌دهد: با توجه به ازدیاد بانک‌ها و متعاقباً بالا رفتن حجم چک‌های مبادلاتی در تمامی شهرستان‌های کشور، نیاز به ایجاد این شبکه کامپیوتری و اجرای عملیات توسط رایانه کاملاً محسوس می‌باشد و اجرای این مهم نیز جزئی از برنامه‌های آتی مسوولان اتاق پایاپای می‌باشد.

۴۸ ساعت انتظار به جای دو ساعت کار!

آقای لاریجانی، مسوول دایره حوالجات و بروات و کلر بانک توسعه صادرات نیز پیرامون روند اجرای کلر می‌گوید: اگر مشتریان بانک توسعه صادرات در دواستندهای کاری خود چک‌هایی را در اختیار داشته باشند که مربوط به بانک توسعه صادرات نباشد، آن چک‌ها را به حساب خود در بانک توسعه صادرات می‌گذارند و این چک‌ها یک روز قبل از تاریخ

چک به صورت امانت توسط مشتری به شعبه بانک واگذار می‌شود. بنابراین، به این چک، چک واگذاری می‌گویند و شعبه مذکور نیز به عنوان شعبه واگذارنده در نظر گرفته می‌شود. شعبه بانک واگذارنده نیز ملزم است که چک‌ها را ۲۴ ساعت قبل از تاریخ سررسید آنها وارد سیستم چک‌های در جریان وصول (کلر) نماید. این چک‌ها پس از طی مراحل، از طریق شعبه بانک واگذارنده به ادارات مبادلاتی یا خزانه‌داری مربوط به همان بانک، انتقال می‌یابند و پس از ثبت در سیستم رایانه اداره مبادلات، در ساعت تعیین‌شده در

② اگر چک‌ها به MICR مجهز شوند، هزینه خیلی افزایش نخواهد یافت و در عین حال، سرعت عمل و مدیریت فرایند پایاپای کردن منسجم‌تر و منسکول‌تر خواهد شد.

اتاق پایاپای اسناد بانکی به صورت فیزیکی به بانک‌های متعهد چک تحویل می‌گردند و این عملیات به صورت مبادله پایاپای بین تمام بانک‌ها انجام می‌گیرد.

وی ادامه می‌دهد: در مرحله بعد، این چک‌ها به ادارات کلر بانک‌های مربوطه (مقصد) انتقال می‌یابند و برای اعلام وصول چک در صبح فردای آن روز به شعب مزبور تحویل داده می‌شوند و به این ترتیب، عملیات کلر انجام می‌شود.

مدیرعامل اتاق پایاپای اسناد بانکی در ادامه این گفتگو در مورد اهمیت اتاق و شعب آن می‌گوید: با توجه به بالا رفتن حجم، تعداد و تنوع چک‌های بانکی و بین‌بانکی و بالا رفتن تعداد بانک‌های خصوصی، و با

مؤسسات مالی از قبیل بانک‌ها را تهیه می‌کند. وی می‌افزاید: به‌طور کلی، مبادلات اسناد ذکرشده در اتاق پایاپای اسناد بانکی، در ساعات تعیین‌شده‌ای صورت می‌گیرد و نمایندگان بانک‌ها موظف هستند که در رأس ساعت مقرر برای انجام امور مبادله در محل اتاق حضور بهم‌رسانند. بعد برای این که از جزئیات عملیات مبادله در اتاق پایاپای آگاه شویم، آقای جمالی چنین توضیح می‌دهد: عملیات مبادلات در تهران در دو شیفت صبح و بعدازظهر انجام می‌پذیرد.

۱- عملیات شیفت صبح عبارت است از عملیات مبادلاتی ایران چک‌ها. این عملیات به طور متوسط به مدت دو ساعت به طول می‌انجامد، بدین ترتیب که هر بانک در ساعت مقرر، ایران چک‌های عهده بانک‌های دیگر را به نمایندگان آنها تحویل می‌دهد و چک‌های عهده خودش را از آنان (بانک‌های دیگر) دریافت می‌کند. لازم به یادآوری است که این عملیات، با مبادله فیزیکی ایران چک‌ها انجام می‌پذیرد و چک‌های مبادله‌شده توسط نمایندگان و متصدیان پس از شمارش و اعلام قبولی مبلغ و تعداد، به ادارات خزانه‌داری بانک‌های مربوطه تحویل داده می‌شود.

۲- عملیات شیفت بعدازظهر هم عبارتست از انجام امور مبادلاتی چک‌های عادی توسط نمایندگان بانک‌ها. این عملیات به صورت دو مبادله جداگانه چک‌های عادی و رمزار است و تقریباً همانند عملیات مبادلاتی ایران چک‌ها انجام می‌شود. توضیح اینکه، چک‌های عادی شامل کلیه چک‌های مبادله‌شده در اتاق پایاپای اسناد بانکی است و مبادله آنها توسط نمایندگان بانک‌ها دارای یک روند خاص و متداول است که به شرح زیر می‌آید:

با توجه به ازدیاد بانک‌ها و بالا رفتن حجم چک‌های مبادلاتی در سراسر کشور، ایجاد و راه‌اندازی یک شبکه رایانه‌ای مجهز برای اتاق پایاپای اسناد بانکی گریزناپذیر است.

وی در مورد کاربرد ابزارهای مدرن می‌افزاید: در روند جدید، حمل‌ونقل چک‌ها به اتاق ضرورتی نخواهد داشت و اتاق پایاپای هم می‌تواند اطلاعات بانک‌ها را از طریق Modem و.. حتی قبل از ورود نمایندگان بانک‌ها در اختیار داشته باشد و اگر اطلاعات به صورت الکترونیکی در اختیار اتاق قرار بگیرد، مبادله فیزیکی به این شکل از بین خواهد رفت و خیلی از مشکلات و مسایل سیستم بانکی کاهش خواهد یافت.

آقای لاریجانی در بخشی دیگر از این گفتگوی مفصل به یکی از مشکلات در مبادله چک‌ها اشاره می‌کند و می‌گوید: تنوع چک‌ها در کشور ما بسیار زیاد است و هر بانکی بنابه‌سلیقه خود، اقدام به چاپ دسته‌چک و تراول چک می‌نماید. بنابراین، شکل استاندارد و یکسانی وجود ندارد. ظاهراً توافقی در سیستم بانکی برای متحدالشکل یا استانداردسازی این اسناد وجود دارد، اما گویا هیچکدام به این توافق پایبند نیستیم، گرچه می‌توان در این استاندارد مکان خاصی را هم جهت درجه MICR در نظر گرفت، به نحوی که دستگاه‌های مربوط بتوانند آن کدها را بخوانند و اگر از بدو شروع چاپ، چک‌ها مجهز به MICR شوند، در این صورت، هزینه خیلی افزایش منسجم‌تر و متشکل‌تر خواهد شد.

در این بخش از گفتگو کنجکاو می‌شوم که بیشتر راجع به MICR بدانم. بنابراین، می‌پرسم: آیا این سیستم، تامین امنیت هم می‌کند؟ و مسوول کلر بانک توسعه صادرات ایران توضیح می‌دهد که: خیر، برای امنیت چک‌ها کاری نمی‌کند، اما در سرعت عمل بانک‌ها تاثیر بسزایی دارد و این نکته‌ای است که باید به آن جدیت توجه کنیم تا شرایط و بستر لازم برای مکانیزه‌شدن نظام پرداخت فراهم‌گردد، چراکه این کار، اولین قدم‌های استقرار سیستم بانکداری الکترونیکی محسوب می‌شود و از طریق استقرار یک شبکه مطمئن، بانک‌ها می‌توانند به یکدیگر متصل شوند.

آقای لاریجانی درباره چشم‌اندازهای آینده می‌گوید: اگر اتاق پایاپای اسناد بانکی امکاناتی را ارائه می‌داد که ما می‌توانستیم وضعیت حساب اتاق‌های پایاپای شهرستان‌ها را با اتاق تهران Link می‌کردیم، عملیات تسویه نهایی بین بانک‌ها سریعتر انجام می‌شد، و این روند کمک شایانی به مدیریت نقدینگی بانک‌ها خواهد کرد. ■

پس از سررسید، صاحب حساب می‌تواند در بانک توسعه صادرات متوجه شود که وجه موردنظر به حسابش واریز شده یا خیر. اگر هم چک وصول نشده باشد، برگشتی آن به همراه لاشه چک مذکور به وی تقدیم می‌شود.

این مسوول سپس درباره چگونگی انجام عملیات اتاق پایاپای در حال حاضر و تفاوت عملکردهای سنتی ما با کشورهای پیشرفته می‌افزاید: به خاطر خیلی از مسایل و محدودیت‌ها در جایی هستیم که امروز هنوز هم عملیات کلر به‌طور سنتی انجام می‌شود. البته خیلی از فعالیت‌های مربوط به عملیات اتاق در بانک توسعه صادرات را می‌توان به صورت مکانیزه انجام داد، اما به خاطر این که سایر بانک‌ها در این رابطه با مشکل روبرو می‌باشند و اتاق نیز فاقد امکانات لازم است، لذا ما نیز مجبوریم متناسب با این وضع موجود سیستم بانکی حرکت کنیم، در حالی که ما در حال حاضر توانایی این را داریم که انتقال وجوه را در عرض دوتاسه‌ساعت به‌صورت Check Emaging انجام دهیم، اما به شیوه سنتی ۴۸ ساعته انجام می‌دهیم!

بسیاری از عملیات مربوط به اتاق پایاپای بانک توسعه صادرات را می‌توان به صورت مکانیزه انجام داد، اما به خاطر این که سایر بانک‌ها در این رابطه با مشکل روبرو هستند و اتاق پایاپای اسناد بانکی هم فاقد امکانات لازم است، لذا بانک توسعه صادرات هم مجبور است با همین وضع موجود حرکت کند.

سپس از آقای لاریجانی می‌خواهیم که وضعیت فعلی کارکرد اتاق پایاپای را ارزیابی کند. او هم در پاسخ می‌گوید: شرایطی که امروز بر اتاق پایاپای حاکم می‌باشد، با دو سال قبل بسیار متفاوت است. در دو سال قبل اتاق از ابتدایی‌ترین امکانات هم محروم بوده و شرایط ناخوشایندی داشتیم که خوشبختانه امروز خیلی متفاوت است و گرچه امکانات امروز هم کافی و رضایت‌بخش نیست، اما خدا را شکر که در این مدت کارهایی صورت گرفته، اما انتظارات نمایندگان بانک‌ها بیشتر از این است و مسوولان بانک‌ها با کمی توجه به حجم بالا و حساسیت اسناد موردمبادله، پی به اهمیت امر خواهند برد.

سررسید، گردآوری می‌شوند و به اتاق پایاپای بانک توسعه صادرات ارائه می‌شوند. اصولاً جمع‌آوری این چک‌ها براساس تفکیک بانک به بانک در شعب صورت می‌گیرد. در رابطه با چک‌های عادی این کار به صورت یک بازه زمانی ۲۴ ساعته انجام می‌شود، یعنی زمانی که چک ارائه شد، جواب قطعی برای چک نمی‌توان داشت، یعنی چک‌ها باید به بانک‌های مربوطه ارائه شوند و پس از این که قبولی آنها از بانک مربوطه گرفته شد، به مشتری نیز پاسخ داده می‌شود. در این فرایند است که بانک بدهکار یا بستانکار می‌شود. اما در مورد چک‌های رمزدار و ایران چک‌ها اینگونه نیست، چون پرداخت این چک‌ها از طرف بانک صادرکننده تعهد شده است و در نتیجه، مبلغ چک‌ها سریعاً به مشتری تحویل می‌شود و بعد در اتاق پایاپای این چک‌ها به صورت نقدی مورد مبادله قرار می‌گیرند. بعد لیست کاملی از مشخصات این چک‌ها تهیه می‌شود و خود چک‌ها هم در قالب بسته‌های ۵۰ تایی دسته‌بندی می‌شوند.

مسوول کلر بانک توسعه صادرات ایران سپس در مورد چگونگی بسته‌بندی چک‌ها چنین توضیح می‌دهد: سایر بانک‌ها کار ثبت اطلاعات را به صورت Data Entry انجام می‌دهند، یعنی اطلاعات چک‌های گردآوری شده از شعب مختلف یک بانک در اتاق پایاپای همان بانک مجدداً توسط افرادی به نام اپراتور ثبت کامپیوتر می‌شود و در نهایت، لیست‌ها به اتاق پایاپای ارائه می‌شوند، اما در بانک توسعه صادرات ما در این مورد مکانیزه هستیم، یعنی اطلاعات ثبت شده در شعب را از طریق دیسکت به دایره پایاپای منتقل می‌نماییم و لیست‌های مربوطه را پرینت می‌کنیم. همچنین طرف اول لیست اتاق که نشاندهنده تعداد و مبلغ چک‌های ارائه شده به هر بانک می‌باشد، چاپ می‌شود و بر این اساس چک‌هایی را که شعب به تفکیک بانک‌به‌بانک برای این قسمت ارسال نموده‌اند، جهت هر بانک جمع می‌کنند و از طرف دیگر، پس از بازگشت چک‌ها از اتاق پایاپای، چک‌های دریافتی از هر نقطه را به تفکیک شعبه بانک برای این شعب ارسال می‌دارند.

آقای لاریجانی پیرامون وصول یا عدم‌وصول چک توسط کلر ادامه می‌دهد: چک‌هایی که ۲۴ ساعت قبل از تاریخ ثبت شده روی آنها (تاریخ سررسید) به حساب خوابانده می‌شوند، طی یک پروسه ۲۴ تا ۴۸ ساعته به بانک مربوطه می‌رسند و صبح روز کاری

